

Estudis sobre l'equitat de gènere en el context de l'Educació Infantil

Roser Vendrell, Mariona Dalmau, Àngels Geis, Reina Capdevila i Laura Ciller
Universitat Ramon Llull

Rebut: 5-2-2014

Acceptat: 23-3-2014

Estudis sobre l'equitat de gènere en el context de l'Educació Infantil

Resum. La preocupació, com a docents universitaris i professionals de l'educació, per la manca de representació masculina en l'Educació Infantil, ha determinat que el nostre grup de recerca, centrat en estudis sobre la infància, es plantegés la realització de diferents estudis descriptius sobre l'equitat de gènere en aquesta etapa educativa. El primer estudi està centrat en l'home com a professional de l'Educació Infantil, com a estudiant i com a professional en actiu. El segon estudi està centrat en l'avaluació de l'equitat de gènere en la pràctica educativa a l'escola, a Catalunya. I finalment, el tercer estudi, focalitza la seva mirada en el context cultural, portant a terme un estudi paral·lel entre les realitats educatives de Catalunya i La Paz (Bolívia). Els resultats, malgrat que es detecten petits avenços en la presència del valor de l'equitat de gènere en els centres educatius, confirmen les dificultats, existents encara, per realitzar pràctiques de qualitat que puguin incidir vers un canvi social. Considerem que aquest canvi només s'aconseguirà quan es plantegi seriosament la necessitat d'aquest valor social i es treballi no solament des de l'escola, sinó també des de dinàmiques laborals, mediàtiques, familiars i socials. Aquest article recull les reflexions que deriven de les tres recerques esmentades.

Paraules clau: Equitat de gènere, Educació Infantil, mestre/educador home, estereotips, canvi social.

Studies on Gender Equity in the Context of Early Childhood Education

Summary. Our concern, as university teachers and education professionals, over the lack of male representation in early childhood education has led our research group, which focuses on childhood studies, to carry out different descriptive studies on gender equity in this educational stage. The first study focuses on men as early childhood education professionals, as students, and as active professionals. The second study focuses on assessing gender equity in the educational practice at school in Catalonia. And finally, the third study deals with the cultural context, by carrying out a parallel study between educational realities in Catalonia and in La Paz (Bolivia). Although some small advance can be detected concerning the presence of gender equity in educational settings, results confirm the still present difficulties to develop quality practice that may have an impact towards social change. We think that this change can only be achieved when the need for this social value is seriously considered and worked on not only from the school but also with its incorporation into working, media, family and social dynamics. This article includes all the reflections that derive from these three studies.

Keywords: Gender equity; early childhood education; male teacher/educator; stereotypes; social change.

Correspondència:

Roser Vendrell

Facultat de Psicologia, Ciències de l'Educació i de l'Esport
Blanquerna,
Universitat Ramon Llull. C/ Císter núm. 34, 08022 Barcelona
Email: roservm@blanquerna.url.edu

Introducció

El document que presentem té com objectiu mostrar les investigacions que els autors hem dut a terme al voltant del gènere en el context de l'Educació Infantil, concretament a través de la presentació de tres treballs realitzats en els darrers anys; treballs desenvolupats inicialment, com a membres del Grup d'Estudi i Recerca sobre la Infància (GERI), i actualment integrats en el Grup de Recerca en Psicologia, Persona i Context (Psicopersona) de la Facultat de Psicologia, Ciències de l'Educació i de l'Esport Blanquerna (FPCEE).

El fet de constatar la feminització en gairebé la totalitat de serveis que atenen a la infància, i més concretament en el context de l'Educació Infantil, ens va plantejar prou interrogants per iniciar una línia de recerca que pogués oferir respostes i ajudés a plantejar possibles vies d'intervenció en el camp de la formació i de la pràctica professional. El fet que són les dones, majoritàriament, les que assumeixen l'educació dels infants, dona continuïtat a un estereotip que té les seves arrels en la distribució de responsabilitats socials vinculades al gènere (Àngel, 2006; Leal, 2003; Moreno, 1992). No obstant això, observem la presència d'alguns educadors i mestres, homes, en aquesta primera etapa educativa. Aquest fet ens convida encara més a plantejar-nos aquesta línia d'investigació. Per dues raons: perquè és durant aquest període (0-6 anys) que s'estableix el vincle afectiu amb els adults de referència (Ainsworth & Bell, 1970; Rovira, 2000), fet que està directament implicat amb el gènere, i perquè creiem que els models que s'ofereixen en aquesta etapa de la vida són fonamentals pel que fa al desenvolupament de la personalitat dels infants.

Les diferents recerques que presentem es fonamenten en la convicció que, si els nens i les nenes es desenvolupen, durant la primera infància, en entorns educatius formals en els quals tinguin com a educadors tant homes com dones, es contribuirà a una educació més igualitària pel que fa a la vivència de valors i actituds. Desenvolupar-se en un context on predominin aquestes característiques facilita el fet de poder posar fi als estereotips que segreguen i augmenten les desigualtats entre homes i dones. En aquest sentit, Mancus (1992) afirma que els nens i les nenes que han estat atesos per mestres d'ambdós gèneres tenen més facilitat per a incorporar la complementarietat dels rols de cuidador i d'autoritat, relacionats històricament amb el rol de la dona i l'home respectivament. Així, els beneficis que ocasiona la presència d'homes en l'Educació Infantil són obvis i, d'acord amb els estudis d'Àngel (2006), Drudy, Martin, Woods i O'Flynn (2005), Jensen (1999, 2000), Moss (2000), Peeters (2008) i Rolfe (2005), podem afirmar que es noten gràcies a fets diversos: en primer lloc, la millora de la qualitat de l'educació que s'ofereix als infants, en quant els referents adults són figures representatives d'ambdós gèneres; en segon lloc, la tipologia relacional que s'estableix entre els professionals del centre educatiu, ja que reproduïxen les relacions que s'experimenten en la

societat. En tercer lloc, la normalitat amb què es desenvolupen les relacions entre l'educador o mestre home, i les famílies. I, finalment, el reconeixement social d'una feina que fins a arribar al moment actual l'han duta a terme majoritàriament les dones.

Partim de la certesa que l'educació en els primers anys de vida (Hansen, 2011) proporciona els fonaments del desenvolupament de la personalitat; així, doncs, totes les intervencions educatives que tenen la voluntat d'augmentar la qualitat dels serveis en aquests anys són, per elles mateixes, intervencions preventives centrades en l'educació i socialització dels infants. L'escola i la família són, en la nostra societat, contextos de gran importància pel grau d'implicació emocional de les interaccions que s'hi realitzen i per l'impacte educatiu que tenen, de manera especial, en els més petits. En aquest sentit, Bronfenbrenner (1987) ens indica la importància de considerar la diversitat dels diferents sistemes que poden incidir en el desenvolupament de les persones i, per tant, d'acord amb les seves aportacions, és necessari vetllar per la qualitat de microsisemes com ara la família i l'escola, i la interrelació entre ells. En el marc del que l'autor anomena mesosistema, l'educació dels infants adquireix més rellevància si es fa de manera coordinada entre la família i l'escola, però no sempre és fàcil la coherència entre ambdós sistemes; algunes vegades, perquè les famílies procedeixen d'entorns culturals ben diferenciats del de l'escola i, algunes altres perquè les pautes educatives rebudes en la seva infància per part dels progenitors disten dels valors que l'escola actual del nostre país vol afavorir en la formació dels infants. Entre aquests valors considerem importants el reconeixement de la diversitat i el respecte als drets de totes les persones. Cal assenyalar, entre aquests valors, el de l'equitat de gènere, perquè, malgrat ser un valor sobre el qual s'ha treballat des de diferents organitzacions i institucions, sovint som testimonis del fet que encara estem molt lluny d'aconseguir-lo.

Tenim la seguretat que l'escola infantil és un entorn privilegiat per educar vers l'equitat de gènere, però també sabem que tots som fruit d'una educació poc arrelada en aquest valor i que ens calen eines per a poder estar segurs de la qualitat i objectivitat del treball que es realitza a l'escola en relació a l'educació en valors. En aquest sentit, la recerca documental realitzada ens remet a estudis que analitzen l'equitat o discriminació en l'àmbit formatiu com, per exemple, formació universitària feminitzada en els estudis d'Infermeria o de Magisteri, més evident en l'etapa d'Educació Infantil. També ens remet a estudis sobre el llenguatge i el contingut sexista dels llibres de text que s'utilitzen gairebé durant tota l'escolaritat (Subirats, 1993). En aquesta línia de treball subratllem la documentació elaborada per Abril i Romero (2008) en el marc del projecte europeu Gender Loops¹, pel que fa a la incorporació del gènere en la formació del professorat, i les propostes

¹ <http://www.genderloops.eu/>

instrumentals que ofereixen per a poder dur a terme la implementació de la formació en el valor de l'equitat de gènere a l'escola d'Educació Infantil.

Els documents més habituals en la literatura són programes d'intervenció educativa que tenen com a finalitat afavorir el valor de l'equitat de gènere². Ens referim a propostes, contextualitzades en diferents comunitats autònomes d'Espanya: Andalusia, les Illes Canàries, el País Basc, Madrid i Catalunya. En general donen pautes per a incorporar l'educació en valors – concretament l'equitat de gènere – en els documents normatius i en el currículum de l'escola. Alguns d'aquests documents incorporen elements per a la reflexió, ja que parteixen de la base que la continuïtat de les conductes adultes entre generacions afavoreix el manteniment dels estereotips de gènere; d'altres fan un abordatge molt centrat en el marc familiar.

Objectius

L'objectiu general de la línia d'investigació, de la qual presentem els tres estudis més rellevants, és el següent: conèixer, des del context de l'Educació Infantil, quines són les variables que afavoreixen o dificulten el canvi vers una societat més equitativa en relació al gènere. Aquest objectiu es concreta en tres objectius específics als quals hem donat resposta a partir de tres recerques. Concretament, els objectius específics són els següents:

1. Realitzar una aproximació a la situació actual a Catalunya pel que fa a l'equitat de gènere en l'àmbit de l'Educació Infantil.
2. Crear i validar un instrument d'avaluació de l'equitat de gènere sobre la pràctica educativa a les escoles d'Educació Infantil.
3. Reflexionar sobre la incidència del context cultural en l'equitat de gènere.

Per donar resposta a l'objectiu 1 es va realitzar l'estudi *L'ensenyament i l'aprenentatge de valors i actituds igualitàries des de la primera infància*. L'objectiu 2 es va assolir portant a terme l'estudi *L'avaluació de l'equitat de gènere en la pràctica educativa a l'escola d'Educació Infantil a Catalunya*. Finalment es va donar resposta a l'objectiu 3 a través de l'estudi *La evaluación de la equidad de género en Educación Infantil: estudio paralelo en el Departamento de La Paz (Bolivia) y en la Comunidad Autónoma de Cataluña (España)*. De cadascun dels estudis indiquem els objectius, el mètode emprat i els resultats corresponents. Per finalitzar, plantejarem, en la discussió, unes reflexions generals en les quals es vinculen els resultats de tots aquests estudis.

² «Educación afectivo-sexual en educación infantil» (Bolaños et al., 1999), «Coeducación» (Torres i Arjona), «Guia per als Centres d'Educació Infantil i Primària» (Roset, Pagés, Lojo i Cortada, 2008), «Propostes de materials didàctics d'aplicació en el marc de l'escola primària» (Escardibul i Otero, 1995), «Atenció a la diversitat de l'ESO des d'una perspectiva de gènere» (Lojo, 2005). «Debat Familiar sobre Valors i Convivència» (Viguer i Solé, 2011).

L'ensenyament i l'aprenentatge de valors i actituds igualitàries des de la primera infància:

Per portar a terme aquest primer estudi es van plantejar dues fases: la primera amb els estudiants homes de Magisteri; i la segona, amb els professionals homes en actiu en l'Educació Infantil.

Els estudiants, homes, de Magisteri Educació Infantil

La finalitat d'aquesta primera part de l'estudi va ser conèixer les motivacions i experiències dels estudiants d'Educació Infantil a Catalunya. El qüestionari elaborat *ad-hoc* per a aquesta recerca, adreçat als estudiants, va quedar constituït per 14 ítems que es poden agrupar en els blocs de contingut següents: identificació dels participants, antecedents del procés de tria formativa del Magisteri en Educació Infantil, procés de la presa de decisions, percepcions durant el període formatiu, factors influents, principals dificultats durant les pràctiques obligatòries i compliment de les expectatives sobre la professió. En la recerca en set de les vuit universitats de Catalunya hi va participar la totalitat de la població, que en aquell moment (curs 2005-2006) era de 22 estudiants, homes. La gran majoria, majors de 20 anys; sols un 5 % eren menors d'aquesta edat.

Els resultats obtinguts (Vendrell, Baqués, Dalmau, Gallego & Geis, 2008) ens van permetre, en primer terme, confirmar empíricament l'escassetat d'homes en els estudis d'Educació Infantil; al voltant d'un 2 % segons les promocions universitàries. Quant al perfil que presentaven els participants, estudiants, corresponia a persones que superaven l'edat habitual d'entrada a la universitat, essent l'opció professional de l'Educació Infantil fruit d'un procés de reflexió i cerca d'oportunitats. Vàrem observar que en la presa de decisions hi havia incidit de manera clara un membre de la família; majoritàriament es tractava d'una figura femenina. També cal destacar que una de les raons més enunciadades era la de sentir-se competent per a les funcions professionals requerides. Quant a les dificultats al llarg del període formatiu, és important assenyalar que els estereotips de gènere es van manifestar amb més freqüència en el cicle 0-3 anys; concretament, al llarg dels períodes de pràctiques i amb el tracte amb les famílies, ja que, en aquests espais de temps, és on s'aprecien més resistències al canvi de rols que la societat ja té establerts en l'Educació Infantil.

Els homes educadors i mestres a les escoles d'Educació Infantil³

Aquesta segona fase del primer estudi tenia com a objectiu analitzar la presència d'homes mestres i educadors en l'Educació Infantil. Es va portar a terme es-

³ Aquesta investigació va ser finançada per l'Institut Català de les Dones. ASC/46/2008. Ref: U-92/08

tudiant les motivacions d'aquests professionals i l'impacte que la seva presència produïa en les famílies dels infants atesos per ells i també en el conjunt de l'equip de professionals del centre educatiu on exercien la professió. En aquest cas, els qüestionaris van quedar definits de la manera següent: el que anava adreçat als educadors/mestres en exercici constava de 21 ítems; el que anava adreçat a les famílies constava de 7 ítems; i el que anava adreçat als companys, de 13 ítems. Tots els qüestionaris demanaven informació sobre el nivell de sorpresa manifestat pels adults davant la presència a l'aula d'un home educador, la qualitat de les relacions interpersonals amb els infants, famílies i altres professionals, la presència d'estereotips i, finalment, la necessitat de possibles intervencions afavoridores de l'equitat en aquest context educatiu.

Pel que fa als participants, cal diferenciar entre els que es dediquen a l'atenció dels infants 0-3 anys i els que es dediquen a la dels infants 3-6 anys, ja que es troben en situacions contextuais ben diferenciades. Els primers tenen una formació tècnica de grau superior o els estudis de Magisteri i treballen en espais físics independents de l'escola, essent aquests més reduïts i familiars. Utilitzem en aquest cas el terme *educador*. Els participants homes educadors que treballaven en el cicle 0-3 van ser 16 (corresponent al 100 % de la població), les companyes van ser 39 (corresponent al 41 % de la població) i les famílies participants van ser 94 (corresponent al 17 % de la població). Els segons, els mestres, requereixen una formació acadèmica universitària i treballen en un espai físic més formal com ara les escoles d'Educació Infantil i Primària. Els participants que treballaven en el cicle 3-6 van ser 20 (corresponent a l'11,3 % de la població), les companyes 59 (corresponent al 41 % de la població) i les famílies participants 184 (corresponent a un 9 % de la població). Els participants van respondre el qüestionari en diferents modalitats: els educadors/mestres ho van fer prioritàriament per Internet, via *on-line*. I les famílies, a través de les escoles, en la versió en paper.

Els resultats obtinguts (Vendrell, et al., 2009) ens van indicar que, un cop superada la sorpresa inicial, tant de les famílies com de la resta de professionals, es valorava molt positivament la presència masculina, manifestant que, abans de finalitzar el primer trimestre, les relacions s'esdevenien amb tota naturalitat i confiança. Els nostres resultats confirmen el que Jensen (1999, 2000), Moss (2000) i Peeters (2008) indiquen en afirmar que un model masculí a les escoles afavoreix la superació dels estereotips de gènere. No obstant això, els nostres resultats posen de manifest que la variable més determinant era la personalitat de l'educador o del mestre i no pas el seu gènere. Els educadors d'infants de 0-3 anys són els que més van expressar la presència d'estereotips i de prejudicis envers ells. D'altra banda, i tenint en compte això, caldrà prendre algun tipus de mesura (laboral, formativa o administrativa) per incrementar el nombre de professionals homes en aquesta etapa educativa.

L'avaluació de l'equitat de gènere en la pràctica educativa de l'escola d'educació infantil⁴.

Aquest segon estudi tenia com a objectiu conèixer, en relació a l'equitat de gènere, quina era la situació a Catalunya sobre la pràctica educativa a les escoles d'Educació Infantil. Amb aquesta finalitat es va crear un instrument per a la seva avaluació: un instrument contextualitzat que oferís la possibilitat de reflexionar, a través de la identificació de conductes no equitatives, i afavorís el canvi en la pràctica educativa pel que fa a l'equitat de gènere.

En elaborar l'instrument d'avaluació, es va determinar optar per un qüestionari, tipus Likert de 4 opcions, amb 42 preguntes tancades i 2 d'obertes. El contingut estava dividit en 3 àmbits: l'àmbit l'institucional, en el qual es valorava la documentació de l'escola i els aspectes organitzatius i formatius que contempnen l'equitat de gènere; l'àmbit didàctic, en el qual es valoraven els materials, l'organització de l'aula i les propostes educatives i lúdiques adreçades als infants, i, finalment, l'àmbit de les creences personals, en el qual es demanava l'opinió sobre les pròpies idees vers l'equitat de gènere, les relacions que establien amb els infants, les relacions dels nens i les nenes en el joc i els tipus de jocs. També es demanava si hi havia diferències segons el gènere en el llenguatge emprat amb els infants, les actuacions davant els conflictes, etcètera. A més, les preguntes obertes requerien l'explicació sobre experiències viscudes a l'escola en les quals es manifestés l'equitat o la discriminació per raons de gènere. El qüestionari final (Vendrell et al., 2011), quedà definit amb 30 preguntes tancades, aproximadament 10 per a cada àmbit categorial, i 2 d'obertes. En la primera pregunta oberta es demanava la narració d'una experiència en què es mostressin conductes positives envers l'equitat, i en la segona pregunta oberta es demanava la narració d'una experiència en la qual es mostressin prejudicis envers l'equitat de gènere. La mostra representativa de mestres d'Educació Infantil de Catalunya es va determinar a partir de tota la població. La participació va ser de 130 mestres, dels quals un 94.5 % eren dones, i va quedar ben distribuïda per tot el territori de Catalunya. Per aprofundir en la informació de les dades obtingudes, es va seleccionar un nombre de 9 escoles, segons titularitat i en proporció a la població estudiada de Catalunya, en les quals es va fer una entrevista amb els mestres, que van respondre el qüestionari juntament amb una persona de l'equip directiu. L'entrevista va ser de tipus semiestructurat, amb 6 preguntes relacionades amb la funcionalitat del qüestionari com a suport per a l'avaluació i la millora de l'educació en relació a l'equitat de gènere.

Els resultats obtinguts (Vendrell et al., 2012) van demostrar que en el nostre país, Catalunya, s'observa un nivell de consciència elevat pel que fa a les manifestacions formals sobre l'equitat de gènere dins l'àm-

⁴ Aquesta investigació va ser finançada per l'Institut Català de les Dones. ASC/1148/2010.Ref: U-59/10

bit educatiu de l'escola, a nivell institucional i dins l'aula. Malgrat valorar molt positivament totes les accions que es realitzaven a les escoles, vam constatar algunes contradiccions entre la pràctica dels mestres i les seves creences personals. Es va constatar, en les anàlisis qualitatives, la influència en la conducta infantil d'altres contextos, com el familiar i el mediàtic. Segons aquesta perspectiva, Bonilla i Martínez (1992) subratllen el poder del *currículum ocult* que transmet els estereotips de discriminació de gènere. Un exemple seria assignar certs adjectius (princesa/campió) o proposar certs tipus de joc, a nenes o nens, de manera involuntària. Els nostres resultats a partir de l'anàlisi categoritzada de les preguntes obertes (Vendrell, et al., 2012) van mostrar com es dona continuïtat a conductes discriminatòries espontànies, per part dels infants o adults, en el joc infantil ("això és de nenes..."), conductes que ja havien evidenciat anteriorment els estudis de Grau i Margenat (1992) i Lobato (2005). Finalment, indicar que els resultats extrets de les entrevistes semiestructurades van constatar l'evidència d'una conscienciació, en els equips de les escoles, més o menys intensa vers el valor de l'equitat de gènere en l'educació. També es va constatar una manca d'aprofundiment en l'anàlisi reflexiva sobre aquest tema i una escassa autocrítica en relació a les pràctiques educatives per part d'aquests equips de professionals.

La evaluación de la equidad de género en educación infantil: estudio paralelo de la practica educativa infantil en el departamento de la Paz (Bolivia) y en la Comunidad Autónoma de Cataluña (España)⁵

L'objectiu d'aquest darrer estudi va ser iniciar una reflexió sobre la incidència del context cultural en el comportament, portant a terme l'avaluació de l'equitat de gènere en la pràctica educativa en països culturalment diferents: concretament Bolívia i Catalunya.

Com que algunes circumstàncies en el procés van ser diferents, es plantejà des de l'inici, fer un estudi en paral·lel. No obstant això, els resultats obtinguts van permetre ampliar el nostre coneixement sobre la pràctica educativa en un país i en l'altre aportant també elements per a la reflexió. Amb aquesta finalitat es va reformular el qüestionari utilitzat en l'estudi anterior, realitzat a Catalunya, amb la intenció d'adequar el tipus de llenguatge a la cultura boliviana. Sols es varen utilitzar les preguntes tancades del qüestionari. Els participants varen ser 185 mestres: 120 eren dones (64,9 %) i 65 eren homes (35,1 %). Tots ells eren assistents a cursos de formació continuada de la Universidad Salesiana de Bolívia (USB) a La Paz.

Els resultats obtinguts ens van indicar (Capdevila, Vendrell, Ciller & Bilbao, 2013) que, al Departament de la Paz, la representació masculina entre els professionals de l'Educació Infantil és molt més elevada: 35,1

% enfront del 5,5% de representació d'homes catalans. Aquest fet podria afavorir l'educació en l'equitat de gènere, sempre que s'abordés en el marc de l'equitat; per exemple, incidint en la incorporació de la dona en els estudis universitaris, ja que tradicionalment és un espai masculí. Quant a la manifestació del valor de l'equitat de gènere en els documents i les tasques administratives quotidianes de les escoles, es va observar que no hi ha un tractament específic sobre gènere; no obstant això, sí que es valorava positivament la formació que reben els estudiants de Magisteri. Els resultats obtinguts també van mostrar la presència d'estereotips en els participants del Departament de La Paz, fet que ens fa pensar en la necessitat d'incidir més en la formació –més específica en valors– dels professionals de l'educació, a fi de prendre consciència de les actituds, prejudicis, i altres formes d'actuació que comporten implícitament una discriminació, ja que el context cultural ho condiciona d'una forma més clara i explícita, i els incorpora de forma natural en la quotidianitat.

Discussió i conclusions

Del primer estudi titulat *L'ensenyament i l'aprenentatge de valors i actituds igualitàries des de la primera infància* es van elaborar unes conclusions que responen a l'objectiu principal de la línia de recerca que presentem: conèixer la situació actual a Catalunya pel que fa a l'equitat de gènere en l'àmbit de l'Educació Infantil. Es va observar que la presència masculina és certament minoritària i que no arribava al percentatge del 20 % que Àngel (2006) recordava com una de les recomanacions plantejades en l'informe *Childcare Network of the European Commission* (1995). Malgrat les iniciatives polítiques realitzades en alguns països de la Comunitat Europea, aquest objectiu està molt lluny de poder-se aconseguir. Penn i McQuail (1997) assenyalaven la necessitat d'incrementar mesures polítiques, laborals i econòmiques per tal d'afavorir els canvis en aquestes professions tan feminitzades. Fagan (2010) proposa mesures com la conciliació familiar i laboral, i la distribució equitativa de les tasques domèstiques per afavorir el canvi vers l'equitat de gènere. Per altra banda, vàrem poder concloure que es manifestava obertament l'acceptació de l'home com a professional de l'Educació Infantil, però, al mateix temps, no es valorava com una necessitat el fet d'incrementar la seva presència. Aquest fet, fins a cert punt contradictori, ens indica la incidència i el poder de la tradició social i cultural en el canvi social. Els estereotips en general es transmeten de forma inconscient des de la cultura (Morin, 2001), cultura que tant els educadors com les famílies tenen interioritzada i que, en relació a l'equitat de gènere, és característica d'una societat on ha predominat la desigualtat entre homes i dones (Bonilla & Martínez, 1992; Leal 2003).

Aquestes reflexions ens van dur a valorar la necessitat de crear un instrument que afavorís l'anàlisi objectiva de la pràctica professional i la reflexió compar-

⁵ Aquesta investigació va ser finançada per la Facultat de Psicologia, Ciències de l'Educació i de l'Esport Blanquerna ref. APR-FPCEE1213/10

tida entre els membres dels equips docents, en relació a l'educació sobre l'equitat de gènere en el mateix centre educatiu. Això va motivar la realització del segon estudi, del qual presentem a continuació la corresponent discussió i conclusions.

Una de les conclusions més clares de l'estudi *L'avaluació de l'equitat de gènere en la pràctica educativa a l'escola d'Educació Infantil a Catalunya* evidencia la presència del valor de l'equitat de gènere –en major o menor grau– en els documents institucionals i en els materials psicopedagògics i didàctics dels centres educatius. No obstant això, s'han observat contradiccions en l'àmbit de les creences personals, fonamentalment a través de la informació obtinguda de les respostes a les preguntes obertes i de les entrevistes. És evident que les respostes més racionals i les respostes més subjectives, lligades a la pròpia formació, i les creences no sempre indiquen el mateix. En aquest sentit, és il·lustrativa l'aportació de Rebollo, Vega i Garcia-Pérez (2011), ja que mostren les dificultats del professorat en l'aplicació de propostes educatives en les quals es treballa el valor de l'equitat, incidint en la necessitat de la pràctica reflexiva en els equips docents com a estratègia de canvi i millora educativa. També, Abril i Romero (2008) afirmen, en les conclusions de l'informe del Projecte Gender Loops, l'evidència de la percepció d'haver superat, per part dels mestres d'Educació Infantil, la discriminació per raons de gènere en la quotidianitat escolar. No obstant això, coincidim en les manifestacions que explicita Tomé (2011), des d'una perspectiva sociològica, en afirmar que l'escola reproduceix, encara que inconscientment, models de la nostra societat en els quals, sovint, encara són massa presents valors i actituds sexistes (com ara encarregar segons quin tipus de tasques a nens o nenes). Som conscients de la dificultat que representa per als mestres donar respostes que es corresponguin amb les seves vivències i experiències i que, a la vegada, donin d'ells mateixos una imatge socialment acceptable i acceptada. Aquesta situació podria ser l'explicació de les dissonàncies apuntades més amunt. No podem oblidar que els models que els mestres ofereixen són models significatius per als infants i que, per tant, amb molta probabilitat seran imitats per ells. Molts cops, i sense adonar-nos-en, manifestem actituds discriminatòries o estereotipades que creiem superades i que, com deien Bonal, Essomba i Ferrer (2004), poden arribar a ser molt subtils. La pressió social, el model educatiu vigent en èpoques anteriors i l'inconscient, no ajuden. Superar els estereotips i prejudicis pel que fa a l'equitat de gènere sembla més fàcil a nivell conceptual que no pas real, ja que es manifesten formalment com a superats, però en la realitat quotidiana s'entreveuen certes contradiccions. Per aquest motiu, el qüestionari elaborat, fruit del nostre treball de recerca, es considera un instrument de control per afavorir la coherència entre el pensament i la pràctica. Suggerim el seu ús en les dinàmiques de treball dels equips docents de les escoles, ja que pot facilitar la reflexió tant a nivell individual com col·lectiu i pot generar un debat que, sens dubte,

enriquirà tota la comunitat educativa (Schön, 1992). Sabem que els processos d'avaluació comporten una acció reflexiva que, de manera implícita i en conseqüència, afavoreix la millora en la pràctica educativa i un nivell de qualitat més elevat.

Finalment, una de les evidències que ens ha aportat més elements per a la reflexió ha estat el manteniment de conductes discriminatòries en l'activitat espontània dels infants. Les característiques que es posen de manifest a través d'aquesta activitat són, en bona part, el resultat de la interacció que els infants tenen amb les seves famílies, l'escola i la societat en general. Això es pot manifestar, per exemple, com indica Leal (2002), a través de les interpretacions i representacions infantils de telefilms que donen a conèixer la incorporació dels estereotips en referència als rols masculí i femení. O, com indiquen Grau i Margenat (1992) i Lobato (2005), a partir de les anàlisis del joc infantil, en les quals es manifesta un alt índex de reproducció dels estereotips de gènere. Aquesta evidència ens fa replantejar, en part, l'enfocament de la nostra línia de recerca i demana partir d'un plantejament molt més ampli, que superi el marc escolar i impliqui també les famílies. En aquest sentit citem, com a exemple, el treball dut a terme a la comarca del Bages, per l'equip de professionals del Consell Comarcal del Bages i les professores Viquer i Solé (2011) de la Universitat de València, treball que planteja l'anàlisi d'una intervenció educativa en els valors en general, i en el qual es demana una participació molt activa de les famílies.

Pel que fa al tercer estudi *La evaluación de la equidad de género en Educación Infantil: estudio paralelo en el Departamento de La Paz (Bolivia) y en la Comunidad Autónoma de Cataluña (España)*, hem pogut concloure que la cultura i els valors inherents a ella són tant o més importants que la quantitat de presència masculina en el context de l'Educació Infantil. Tot i que hi ha un percentatge molt més elevat d'homes mestres a La Paz, la continuïtat dels estereotips en relació a l'equitat de gènere és, si més no, més evident que en la nostra societat catalana.

Així, doncs, podem afirmar que, per a aconseguir una societat equitativa, caldria que es plantegés, en tots els estaments, la necessitat i conveniència d'aquest valor social i que es treballés pel canvi de manera global; és a dir, no solament des de l'escola, sinó també a través de dinàmiques laborals, mediàtiques, familiars i socials.

Com a darrera conclusió i a mode de reflexió, indicar que la possible justificació fisiològica, derivada del fet que homes i dones som físicament diferents i que defensa el manteniment d'algunes situacions discriminatòries, és insuficient i actualment qüestionable, ja que la nostra societat no necessita, per a la seva supervivència, una diferenciació de rols segons el gènere. Més aviat defensem el fet que els infants reproduïen models ja viscuts, i per tant, els factors personals i culturals són molt rellevants. Afortunadament, la gradual incorporació de l'home en les tasques tradicionals

ment femenines, com tenir cura dels infants i algunes tasques domèstiques, demana una nova anàlisi i una nova valoració. És molt possible que el pare jove o novell necessiti rebre, del seu entorn social, el suport i la justa valoració per a mantenir-se en el seu posicionament i fer-ho de manera natural. També cal que les generacions anteriors sàpiguen veure amb normalitat les noves funcions del pare. En aquest sentit, Vandebroek i Peeters (2008) observen dificultats, en els homes, a l'hora de definir amb seguretat la seva identitat com a pares respecte de la seva conducta relacionada amb l'atenció dels fills petits. En aquest sentit, Peeters (2008) indica que els professionals de l'educació, homes, ofereixen la possibilitat de ser, per als pares, un referent i un suport en la superació dels prejudicis, facilitant l'establiment d'una relació de confiança i de seguretat. És important que els pares, en el seu rol, actuïn amb la seguretat necessària per a establir vincles segurs amb els seus fills, (Ainsworth & Bell, 1970, Rovira, 2000), vincles que, per les seves característiques positives, incidiran en les pròximes generacions. Considerem que aquests canvis són els que poden propiciar amb més solidesa la renovació cultural respecte l'equitat de gènere en la nostra societat, tant en l'àmbit familiar com en l'àmbit públic.

En aquesta línia, i des d'una perspectiva educativa, destaquem el Projecte Ulisses (Pescador, 2011), que treballa amb infants i joves de 3 a 18 anys. La seva finalitat és potenciar l'educació en el valor de l'equitat de gènere. Aquest projecte planteja una intervenció que implica una reconstrucció del rol masculí, incidint en la incorporació de valors tradicionalment més femenins com ara tenir cura dels altres i saber compartir (ser solidaris). Per la seva banda, Vila i Álvarez (2011) ofereixen estratègies per a treballar des de les escoles en l'educació d'aquests valors.

Subratllem, doncs, la importància de treballar de manera integral, global, considerant que les intervencions que contemplen diversos microsistemes sempre tindran més resultats que les que tan sols en contemplen un. L'escola per ella mateixa no ha de ser l'únic desencadenant del canvi social. D'acord amb Bronfenbrenner (1987), tots els sistemes, siguin més o menys pròxims, afecten el desenvolupament de les persones i, per tant la seva formació. Així, i com a resum, des del context de l'atenció a la infància, és fonamental incidir en els àmbits següents:

L'àmbit educatiu: afavorint la formació i la reflexió continuada dels equips de professionals de l'Educació Infantil i incrementant el reconeixement social d'aquesta professió en aquesta etapa de la vida. Aquest fet pot afavorir la presència masculina i possibilitar, així, la representació equitativa d'ambdós gèneres a l'escola, amb les conseqüències positives que aquesta suposa per a l'educació en el valor de l'equitat de gènere.

L'àmbit laboral: incrementant de manera natural els drets laborals dels pares, homes, en la seva paternitat i augmentant els graus de conciliació laboral i familiar d'ambdós progenitors.

L'àmbit mediàtic: vetllant per l'ús responsable i respectuós dels *mass media*, ja que el seu nivell d'influència és molt elevat en tota la societat, però de manera més rellevant en els infants i els adolescents, per ser la població més vulnerable i, per tant, més influenciable.

Referències

- Abril, P. & Romero, A. (2008). *Recursos para la implementación del género en la educación infantil. Proyecto Gender Loops, Leonardo da Vinci*. Berlin: Dissens. Recuperat de, <http://www.genderloops.eu/docs/herramientas.pdf>
- Ainsworth, M.D.S. & Bell, S.M. (1970). Attachment. Exploration and Separation: Illustrated by the Behavior of One-Year-Olds in Strange Situation. *Child Development*, 41, 49-67.
- Àngel, C. (2006). Visió panoràmica de l'atenció educativa a la petita infància dins un marc europeu. A. F. Casas (Ed.), *Infants, drets dels infants i la seva qualitat de vida: algunes aportacions des de la recerca psicològica a Catalunya* (pp.11-28). Girona: Documenta Universitària.
- Bolaños, M.C., González, M.D., Jiménez, M., Ramos, M.E. & Rodríguez, M.I. (1999). *Educación afectivo sexual en educación infantil. Guía para el profesorado*. Junta de Andalucía, Consejería de Educación y Ciencia e Instituto de la Mujer. Recuperat de, http://www.educagenero.org/ESJunta/Infantil/guia_profesorado_infanti.pdf
- Bonal, X., Essomba, M.A. & Ferrer, F. (2004). *Política educativa i igualtat d'oportunitats. Prioritats i propostes*. Barcelona: Editorial Mediterrània. Polítiques. Recuperat a <http://debats.cat/sites/default/files/debats/pdf/politica-educativa-igualtat-opportunitats.pdf>
- Bonilla, A. & Martínez, I. (1992). Anàlisi del Currículum ocult de los modelos sexistas. En M. Moreno (Ed.), *Del silencio a la palabra. Coeducación y reforma educativa* (pp. 60-92). Madrid: Ministerio de asuntos sociales. Instituto de la Mujer.
- Bronfenbrenner, U. (1987). *La ecología del desarrollo humano: experimentos en entornos naturales y diseñados*. Barcelona: Paidós .
- Capdevila, R., Vendrell, R., Ciller, L. & Bilbao La Vieja, G. (2013). *La Evaluación de la Equidad de Género: Estudio de la Práctica Educativa Infantil en Bolivia y Cataluña*. Actas del I Congreso Internacional Envolvimento dos Alunos na Escola: Perspetivas da Psicologia e Educação. Lisboa.
- Drudy, S., Martin, M., Woods, M. & O'Flynn, J. (2005). *Men and the Classroom: Gender imbalances in teaching*. London: Routledge.
- Escardibul, C. & Otero, M. (1995). *Programa de igualtat d'oportunitats per a noies i nois a l'escola: cicles inicial, mitjà i superior*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament d'Ensenyament: Institut Català de la Dona.
- Fagan, C. (2010). *Men and Gender Equality: tackling gender segregated family roles and social care jobs*. Eu-

- ropean Commission Employment Social Affairs and Equal Opportunities. Recuperat de, http://www.google.es/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&ved=0CFoQFjAA&url=http%3A%2F%2Fec.europa.eu%2Fsocial%2FblobServlet%3FdocId%3D5532%26langId%3Den&ei=1IMNUO33PMKx0AWMvMjdDA&usq=AFQjCNGEiWsb8hYszM8gzuMXuJJ9SkyW_A
- Grau, X. & Margenat, M. (1992). El juego y los modelos de género. En M. Moreno (Ed.), *Del Silencio a la palabra* (pp. 47-58). Madrid: Ministerio de Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer. Colección Estudios núm. 32.
- Hansen, O.H. (2011). *Què ens diu la recerca sobre els serveis per a menors de 3 anys. Infància a Europa*, 20, 13-15.
- Jensen, J.J. (1999). *Els homes com educadors*. Barcelona: Rosa Sensat. Col·lecció Temes d'infància n° 32.
- Jensen, J.J. (2000). *Men as workers in Childcare Services. A discussion paper*. London: European Commission Network on Childcare.
- Leal, A. (2002). Narraciones audiovisuales y representaciones infantiles : los roles masculino y femenino. *Cultura y Educación*, 14(3), 313-326.
- Leal, A. (2003). Mirar y pensar desde la cultura de género. *Anuario de Psicología*, 34(2), 279-290.
- Lobato, E. (2005). Juego sociodramático y esquemas de género. Una investigación en educación infantil. *Cultura y Aprendizaje*, 17(2), 115-129.
- Lojo, M. (2005). Atenció a la diversitat de l'ESO des d'una perspectiva de gènere. Barcelona, Departament d'Educació, Generalitat de Catalunya. Recuperat de, <http://www.xtec.es/sgfp/llicencies/200405/memories/977m.pdf>
- Mancus, D.S. (1992). Influence of male teachers on Elementary School children's stereotyping of teacher competence. *Sex Roles: A Journal of Research*, 26 (3-4), 109-128.
- Moreno, M. (Ed.)(1992). *Del silencio a la palabra. Coeducación y reforma educativa*. Madrid: Ministerio de Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer. Colección Estudios, n° 32.
- Morin, E. (2001). *Los siete saberes necesarios para la educación del futuro*. Barcelona: Paidós.
- Moss, P. (2000). *Workforce Issues in Early Childhood Education and Care*. Institute for Child and Family Policy, Columbia University: New York. Recuperat de, http://www.childpolicyintl.org/publications/Workforce%20Issues%20in%20Early%20Childhood%20Education%20and%20Care_Peter%20Moss.pdf
- Peeters, J. (2008). *The construction of a new profession. A European perspective on professionalism in Early Childhood Education*. Amsterdam: SWP Publishers.
- Penn H. & McQuail, S. (1997). Childcare as a Gendered Occupation. *DfEE Research. Report 22*. London: HMSO.
- Pescador, E. (2011). Reconstrucción de masculinidades. En M. Jiménez, V. Robles, F. Añaños & F.J. del Pozo (Coords.), *Educación para la igualdad: Reflexiones y propuestas* (pp. 165-176). Granada: Nativola.
- Rebollo, M.A., Vega, L. & García-Pérez, R. (2011). El profesorado en la aplicación de planes de igualdad: conflictos y discursos en el cambio educativo. *Revista de Investigación Educativa*, 29(2), 311-323.
- Rolfe, H. (2005). *Men in Childcare*. Manchester: Equal Opportunities Commission Working Paper Series No. 35, Equal Opportunities Commission. Recuperado de <http://www.koordination-maennerinkitas.de/uploads/media/Rolfe-Heather.pdf>
- Roset, M., Pagés, E., Lojo, M. & Cortada, E. (2008). *Guia de coeducació per als centres educatius: pautes de reflexió i recursos per a l'elaboració d'un projecte de centre*. Generalitat de Catalunya, Institut Català de les Dones. Recuperat de http://www20.gencat.cat/docs/icdones/serveis/docs/publicacions_eines10.pdf
- Rovira, F. (2000). Els vincles afectius. *Aloma*, 7, 43-64.
- Schön, D. (1992). *La Formación de Profesionales Reflexivos*. Barcelona: Paidós.
- Subirats, M. (Coord) (1993). *El sexismo en los libros de texto: análisis y propuesta de un sistema de indicadores*. Madrid: Instituto de la Mujer.
- Tomé, A. (2011). *Los valores que sustentan la coeducación: el valor de la autonomía en niñas y niños de 6 años*. Conferencia realizada el 4 de mayo del 2011. Emakunde: Instituto vasco de la Mujer. Recuperat de, http://www.emakunde.euskadi.net/u72ahikcon/es/contenidos/informacion/nahiko_materialak/es_ponencia/adjuntos/Los%20valores%20que%20sustentan%20la%20coeducacion_AMPARO%20TOME.pdf
- Torres, G. & Arjona. M.C. *Coeducación*. En Temas transversales del currículum, 2, 77- 154. Junta de Andalucía. Recuperat de, http://www.educandoenigualdad.com/IMG/pdf/Coeducacion_en_EInfantil.pdf
- Vandenbroeck, M. & Peeters, J. (2008). Gender and professionalism: a critical analysis of overt and covert curricula. *Early Child Development and Care*, 178(7),703- 715.
- Vendrell, R., Baqués, M., Dalmau, M., Gallego, S. & Geis, A. (2008). La educación en valores y actitudes igualitarias: los varones estudiantes de magisterio educación infantil. *Revista de Ciencias de la educación*, 214, 223- 233.
- Vendrell, R., Baqués, M., Dalmau, M., Gallego, S., Geis, A. & Frapiccini, P. (2009). *L'enseignement et l'apprentissage des valeurs et des attitudes égalitaires: des hommes éducateurs dans les Ecoles d'Éducation Infantile (0-6 ans)*. Actes del XIX European Early Childhood Education Research Association Annual Conference EECERA : Diversities in early childhood education. Strasbourg.
- Vendrell, R., Baqués, M., Capdevila, R., Dalmau, M., Gallego, S., Geis, A., Margenat, M., Frapiccini, P. & Ciller, L. (2011). Propuesta de Evaluación de la Equidad de Género: un instrumento de mejora de la calidad de la educación infantil. *Nuances: estudios sobre educação*, 20(21), 134-143.
- Vendrell, R., Baqués, M., Capdevila, R., Dalmau, M., Geis, A., Margenat, M. & Ciller, L. (2012). *Assessing gender equality in educational practice at the Early Childhood school in Catalonia*. Actes del XXII European

Early Childhood Education Research Association Annual Conference EECERA. Oporto.

Viguer, P. & Solé, N. (2011). Debate familiar sobre valores y convivencia: una investigación participativa para implicar a las familias en el análisis y la transformación de su realidad. *Cultura y Educación*, 23 (1), 105-118.

Vila, E.S. & Álvarez, V.E. (2011). *En busca de la identidad perdida: el papel de las nuevas masculinidades para la educación social igualitaria*. Actas del I Congreso Internacional de Educación para la Igualdad: Género y sexualidades. 465-473. Granada: Nativola.

Resumen

Estudios sobre la equidad de género en el contexto de la Educación Infantil

Resumen. *La preocupación, como docentes universitarios y profesionales de la educación por la falta de representación*

masculina en la Educación Infantil, ha determinado que nuestro grupo de investigación, centrado en estudios sobre la infancia, se planteara la realización de diferentes estudios descriptivos sobre la equidad de género en esta etapa educativa. El primer estudio está centrado en el hombre como profesional de la Educación Infantil, como estudiante y como profesional en activo. El segundo estudio evalúa la equidad de género en la práctica educativa en la escuela, en Cataluña. Y finalmente, el tercer estudio, focaliza su mirada en el contexto cultural llevando a cabo un estudio paralelo entre las realidades educativas de Cataluña y La Paz (Bolivia). Los resultados, a pesar de que se detectan pequeños avances en la presencia de la equidad de género, confirman las dificultades en cuanto al cambio social, dada la incidencia de algunas características culturales que dificultan la superación de los estereotipos. Consideramos que este cambio sólo se conseguirá cuando se plantee la necesidad de este valor social y se trabaje de forma global; no sólo en la escuela, sino también en las dinámicas laborales, mediáticas y familiares. Este artículo recoge las reflexiones que derivan de las tres investigaciones realizadas.

Palabras clave: *equidad de género, Educación Infantil, maestro/educador hombre, estereotipos, cambio social.*